

УДК 392.3(477.74)

Анна Петрова
(Одеса)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІМЕЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ ПОТИЛІГУЛЛЯ

Аналіз польових матеріалів, зібраних в українських селах Потилігулля (Миколаївського району Одеської області), засвідчує різну інтенсивність трансформації родильної, весільної та поховальної обрядовості, її залежність від впливу конкретних чинників.

Ключові слова: родильна, весільна, поховальна обрядовість; українці, Потилігулля.

Анализ полевых материалов, собранных в украинских селах Потилигулля (Николаевского района Одесской области), свидетельствует о различной интенсивности трансформации родильной, свадебной и погребальной обрядности, её зависимости от влияния конкретных факторов.

Ключевые слова: родильная, свадебная, погребальная обрядность; украинцы, Потилигулье.

The analysis of the field materials collected in the Ukrainian villages in Potylihullia (Mykolaivka District, Odesa Region) shows a different intensity of transformations of the natal, nuptial and funeral ceremonies, and their dependence on the impact of specific factors.

Keywords: natal rites, wedding ceremonies, obsequies, Ukrainians, Potylihullia.

Протягом 2007–2011 років студентами і викладачами історичного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова були проведені етнографічні дослідження в селах Миколаївського району Одеської області – на території, яку умовно можна назвати Потилігуллям. Був накопичений матеріал, який ставить перед дослідниками низку питань, зокрема, визначення особливостей розвитку окремих складових етнокультури. Матеріал експедицій частково узагальнено в монографії «Нариси традиційної культури українців Одещини (Миколаївський район)» [7].

Для визначення особливостей розвитку сімейної обрядовості українців Миколаївського району Одещини в системі етнографічних реалій Півдня України слід звернутися до праць В. Ястребова [11; 12, с. 221–288], який у другій половині ХІХ ст. проводив дослідження на Півдні

України і написав низку робіт, присвячених дошлюбному спілкуванню і весільній обрядовості. Історіографія також представлена працями українських дослідників, зокрема українське весілля описала В. Борисенко [1; 2], Н. Здоровега [5]. Дослідженням весільної обрядовості українців Одещини присвячені праці науковців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова В. Кушніра та Н. Петрової [6]. Висвітленню цієї теми на матеріалах з Миколаївського району присвячені статті Н. Петрової [8, с. 293–323], К. Чокан [9, с. 359–363; 10, с. 535–539]. Для вивчення родильної обрядовості українців особливої уваги заслуговує монографія Н. Гаврилук «Картографирование явления духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев» [3]. Аналізу поховально-поминальних звичаїв українців Одещини присвячені наукові розвідки Г. Захарченко [4].

Миколаївський район Одеської області розташований на порубіжжі Лісостепу і Степу, більша частина його території – це басейни річок Тилігулу та Чичиклії. Переважна більшість населення – українці (за переписом 2001 року – 92 %), що визначає етнокультурну виразність регіону в полікультурній Одещині, де традиційно проживають і взаємодіють між собою українці, болгари, молдавани, росіяни, гагаузи.

Порівнюючи стан обрядовості Потилігулля з сусідніми регіонами, зокрема Південно-Східним Поділлям та Буджаком, можна визначити особливості її розвитку.

Родильна обрядовість українців у Миколаївському районі Одещини до сьогодні має традиційну структуру, а населення зберігає віру в магічну силу деяких обрядів. Архаїчними є пріоритети у виборі кумів, магічний обряд прилучення дитини до родини, обряд пострижин. Трансформується обряд ім'янаречення, відвідання породіллі. Найчастіше трапляються прояви гомеопатичної магії. Найбільш збереженими є заборони, які стосуються вагітних жінок та немовлят, замовляння проти дитячих хвороб, здійснення магічного обряду «продажу дитини». Термінологія та структура родильної обрядовості зазначеного регіону подібна до аналогічної на Південно-Східному Поділлі, наприклад, жінку, яка приймала пологи, тут так само називали «бабка-бранка».

У дошлюбному спілкуванні молоді у період від 40-х до 80-х років ХХ ст. яскраво простежуються зміни форми й місця проведення дозвілля: від традиційних вечорниць, які поступово замінюються клубами, до сучасних дискотек. Порівняно з весільною обрядовістю, дошлюбне спілкування зазнало істотніших змін. Традиційні форми дозвілля менш різноманітні, ніж у сусідньому Буджаку. Це можна пояснити тиском атеїстичної ідеології (на території Миколаївського району Одещини не лишилось жодної церкви), низьким економічним становищем населення переважної більшості сіл Миколаївського району.

Структура весільного обряду залишається традиційною і складається з трьох циклів: передвесільного, власне весільного і післявесільного. У кожному з циклів зберігаються основні обрядодії, найконсервативніші із них – обряди санкціонованого характеру. Суттєвих змін зазнали обряди передвесільного циклу – договір, огляди-

ни та заручини стають елементами сватання ще в 30-х роках ХХ ст., так само, як на сусідньому Південно-Східному Поділлі. Водночас у Буджаку вони зберігаються до 50-х років ХХ ст. Серед обрядодій передвесільного циклу найбільш стійкими виявилися сватання і коровайний обряд. Окремо слід відзначити звичай покривати коровай зверху білою масою, притаманний усім селам Миколаївського району, але не зафіксований у сусідніх регіонах. Серед обрядів власне весільного циклу за традиційним сценарієм відбувається дарування, також стійкими виявилися обряди, пов'язані з вшануванням батьків, зокрема весілля батьків. Трансформуються запитання, обряд дівич-вечора, змінюються обрядові атрибути, зокрема, це стосується виготовлення гільця. Обряди другого й третього дня скорочуються, зникає звичай приходити на другий день за молодими, обряд розподілу короваю між весільними гостями, хоча він присутній як важливий весільний атрибут. Ті обряди, що збереглися, існують у трансформованому вигляді як за формою, так і за змістом. Вони наповнені сучасним розумінням і сприйняттям весілля як родинного свята, але важливо відзначити поступове повернення до традиційних основ родинної обрядовості і весілля зокрема.

Були встановлені основні структурні й функціональні складові трьох згаданих етапів поховально-поминального обрядового комплексу: підготовки до похорону, власне поховання і поминання померлого. У цілому поховальний обряд є найконсервативнішим і не має особливої специфіки в просторі Південно-Західної України. Зберігаються архаїчні вірування в магічні властивості речей, які були пов'язані з померлим та похороном: особисті речі, вода, якою обмивали мерця, мотузки, якими перев'язували ноги та ін. Серед передпоховальних звичаїв обов'язковими є обмивання померлого, перебування біля нього вночі. Консервативними є магічні дії, спрямовані на захист живих від шкідливого впливу мерця, а саме – закриття дверей, воріт, «печатання могили», зупинки поховальної процесії на перехрестях вулиць; у поминальному циклі – стала система поминальних трапез та наявність обов'язкових страв. Прощання з померлим існує у трансформованому вигляді. Поховальна обрядовість українців Мико-

лаївського району має багато спільного з обрядовістю сусіднього Південно-Східного Поділля.

Таким чином, сімейна обрядовість українців Потилігулля має свої особливості розвитку. У родильній обрядовості – це збереження до теперішнього часу віри в гомеопатичну магію. На дошлюбне спілкування і весільну обрядовість вплинула атеїстична ідеологія. Поховально-поминальна обрядовість найконсервативніша та найархаїчніша, і суттєвих особливостей її розвитку не зафіксовано.

Література

1. *Борисенко В. К.* Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988. – 192 с.
2. *Борисенко В. К.* Нова весільна обрядовість в сучасному селі (На матеріалах південно-східних районів України). – К., 1979. – 134 с.
3. *Гаврилюк Н. К.* Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). – К., 1981. – 279 с.
4. *Захарченко Г. М.* Традиційна поховальна обрядовість слов'янського населення Південно-Західної України середини XIX–XX ст.: ритуальна структура та її статево-віковий аспект : автореф. ... канд. іст. наук : 07.00.05. – О., 2004. – 20 с.
5. *Здоровега Н. І.* Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – К., 1974. – 159 с.
6. *Кушнір В. Г., Петрова Н. О.* Традиційна весільна обрядовість українців Одещини (20–80-ті рр. XX ст.). – О., 2008. – 256 с.
7. *Кушнір В. Г., Петрова Н. О., Поломарьов В. М.* Нариси традиційної культури українців Одещини (Миколаївський район). – О., 2010. – 392 с.
8. *Петрова Н.* Весільна обрядовість українців Миколаївського району Одеської області середини XX – початку XXI ст.: нові польові матеріали // Весільна обрядовість у часі і просторі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Одеські етнографічні читання». – О., 2010.
9. *Чокан К.* Коровай у весільній обрядовості українців Верхнього Потилігулля (40–70-ті рр. XX ст.) // Весільна обрядовість у часі і просторі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Одеські етнографічні читання». – О., 2010.
10. *Чокан К.* Деякі варіанти укладання шлюбу у післявоєнний час (50-ті рр. XX ст.) за матеріалами етнографічних досліджень Миколаївського району Одеської області // Наука і освіта: крок у майбутнє. Матеріали VI Міжнародної наукової конференції «Кайндлівські читання», присвяченої 145-річчю від дня народження Р. Ф. Кайндля. Чернівці, 29 квітня 2011 року. – Чернівці ; Вижиця, 2011.
11. *Ястребов В.* Новые данные о союзах неженатой молодежи на Юге России. – К., 1896. – 19 с.
12. *Ястребов В.* Свадебные обрядовые хлеба в Малороссии // Киевская старина. – К., 1887. – Т. 59.

SUMMARY

During 2007–2011, the students and professors of the Faculty of History Mechnikov National University in Odessa held ethnographic research in the villages of Nikolaev, Odessa region - an area that can be called Potylhullyam.

Accumulated material that poses a number of researchers - particularly the characteristics of individual components of ethnic culture. The materials of expeditions partially summarized in the book «Sketches of traditional culture of Ukrainian Odessa region (Mykolaiv district)».

Mykolaiv district of Odessa region is on the edge of the Forest-field and Field, most of its territory – a drainage basin of Tyligulu and Chychyklyi. The vast majority of the population – Ukrainians (Census 2001 – 92 %), which determines the severity of ethno-cultural region in multicultural Odessa region traditionally inhabited and interact Ukrainian, Bulgarian, Moldovan, Russian, Gagauz.

Family rituals of Ukrainian Potylhullya has its own peculiarities of development. In maternity rites is to preserve the present belief in homeopathic magic. In premarital intercourse and marriage rites influenced by atheistic ideology. Funereal most conservative and most archaic ritualism and essential features of its development is not fixed.

Keywords: natal rites, wedding ceremonies, obsequies, Ukrainians, Potylhullia.